

ÇËSHËTJA E
KOMPLEKSIT TË TREPÇËS NË
KONTEKSTIN E 'FINALES SË MADHE'
EVENTUALE NDËRMJET
KOSOVËS DHE SERBISË

Sheshi Nënë Terezë, Hyrja. I · 59A · Nr. 10
Prishtinë, 10000
Republika e Kosovës
T/F: +383 38 746 206
E-mail: ridea.institute@gmail.com
Website: www.ridea-ks.org

STUDIM

MBI

ÇËSHTJEN E KOMPLEKSIT TË TREPÇËS NË KONTEKSTIN E 'FINALES SË MADHE' EVENTUALE NDËRMJET KOSOVËS DHE SERBISË

Nëntor 2019

STUDIM

MBI

ÇËSH TJEN E KOMPLEKSIT TË TREPÇËS NË KONTEKSTIN E 'FINALES SË MADHE' EVENTUALE NDËRMJET KOSOVËS DHE SERBISË

Ky studim u mbështet nga:

Norwegian Embassy

Deklaratë mohimi: Pikëpamjet dhe analiza në këtë raport janë vetëm të RIDEA-s dhe nuk pasqyrojnë pikëpamjet e donatorit.

Autor: Instituti Kërkimor për Çështje Evropiane dhe të Zhvillimit (RIDEA)

Nëntor 2019

Përmbajtja

Shkurtesat	i
Hyrje	1
Trepça gjatë periudhës së kontrollit nga Serbia (mars 1989-qershor 1990)	7
Trepça nën UNMIK dhe Kosovën e Pavarur	12
Trepça sipas Ligjit të ri	14
Konkluzionet dhe Rekomandimet: Çështjet kryesore për Kosovën	17
Shtojca 1	22
Shtojca 2	23
Shtojca 3	24
Shtojca 4	25
Shtojca 5	26
Shtojca 6	27

Shkurtesat

AKM	Agjencia Kosovare e Mirëbesimit
AKP	Agjencia Kosovare e Privatizimit
ARBK	Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë
NJB	Njësi Biznesi
NSH	Ndërmarrjet Shoqërore
OKPA	Organizata Komplekse e Punës së Asociuar
OTPA	Organizata Themelore e Punës së Asociuar
PPP	Partneriteti Publiko Privat
RSFJ	Republika Socialiste Federale e Jugosllavisë
UNMIK	Misioni i Kombeve të Bashkuara në Kosovë

Hyrje

1. Është e rëndësishme të theksohet statusi ligjor i ndërmarrjeve në ish Jugosllavi dhe gjithashtu rëndësia e marrëdhënieve ndërmjet njësive kushtetuese e përbërëse të Republikës Socialiste Federale të Jugosllavisë (RSFJ). Në bazë të Kushtetutës së vitit 1974, Jugosllavia ishte një federatë e përbërë nga tetë njësi të barabarta (gjashtë Republika dhe dy Krahina Autonome), secila prej tyre përgjegjëse dhe nën kontrollin e ekonomisë dhe politikës së tyre, me institucionet e veta të qeverisë autonome (kuvende, qeveri, gjykata, etj.). Në të vërtetë, të dy provincat/krahinat duhej të bienin dakord për ndryshimet në ligjet Serbe që mund të afektonin ato. Çdo ndryshim në aranzhimet kushtetuese në Serbi duhej të miratohej nga Asambleja e dy krahinave/provincave, të Kosovës dhe Vojvodinës.
2. Pronësia e ndërmarrjeve në ish Jugosllavi u bazua në konceptin e "pronësisë shoqërore". Kjo nënkuptonte që ndërmarrjet ishin në pronësi të shoqërisë, por u ishin besuar punonjësve të tyre për t'i menaxhuar ato, për t'i mirëmbajtur ato dhe për të përfituar prej tyre. Kushtetuta e vitit 1974 paraqiti nocionin e 'Organizatës Themelore të Punës së Asociuar (OTPA, ang: Basic Organisation of Associated Labour, BOAL)' (një kompani ose nën-njësi e një kompanie e cila mund të identifikohet si një njësi e veçantë teknike/ekonomike) si njësi vendim-marrëse vendimtare për të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me ndërmarrjen ose nën-njësitë e tyre. Kompanitë e mëdha u quajtën 'Organizata Komplekse të Punës së Asociuar/lidhur (OKPA, ang: Complex Organisation of Associated Labour, COAL); Këto organizata mblidhnin së bashku përfaqësuesit e të gjithë OTPA-ve për të bashkërenduar vendimet e tyre veçanërisht në aspektin e planeve aktuale dhe strategjike të prodhimit dhe investimit (pa ndërhyrë në procesin e vendimmarrjes së njësive individuale). Punonjësit ushtronin të drejtat e tyre vetanake përmes organeve të vetë-menaxhimit në ndërmarrjet e tyre (Kuvendi, Këshilli i Punëtorëve dhe Këshilli Drejtues/Menaxhues). Shoqëria, në formën e qeverisë komunale, provinciale ose republikane, ishte përgjegjëse për të siguruar që asetet të mirëmenaxhohen, të mirëmbahen dhe të avancohen (prandaj, ekzistonin rregulla se si të ndahen të ardhurat neto të një ndërmarrjeje midis pagave të punonjësve dhe

investimeve në kompani). Pra punonjësit kishin të drejta të plota për të vendosur mbi punët e kompanisë së tyre.

3. Në fund të viteve 1980, Ligji mbi Kapitalin Social 1989/1990 (i njohur më mirë si 'Ligji Marković') u mundësoi punonjësve të vendosin për privatizimin e plotë ose të pjesshëm të kompanisë së tyre me disa aksione që u shkojnë punonjësve (me çmime të zbritura në varësi të kohëzgjatjes të shërbimit të tyre) dhe të tjerat në fondet e pensioneve ose investitorët e jashtëm. Por ishin punonjësit që kishin të drejtën e marrjes së vendimeve të tilla - dhe jo qeveria (krahinore/provinciale ose Republika). Pra, për çdo kompani, duke përfshirë Trepçën, çdo vendim mbi ristrukturimin apo transferimin e pronësisë mund të bëhej vetëm nga punonjësit e tij dhe nga organet e vetëqeverisjes.
4. Trepça ishte ndërmarrja më e madhe shoqërore në Kosovë dhe një eksportues i madh dhe burim fitimi i valutës së huaj në Jugosllavi. Ishte një kompleks i madh industrial, metalurgjik dhe kimik i bazuar në Kosovë (edhe pse kishte disa pasuri në pjesë të tjera të Jugosllavisë). Në kulmin e saj në fillim të viteve 1980, Trepça punësonte rreth 22,000 punonjës, edhe pse niveli i punësimit u zvogëlua gradualisht gjatë viteve 1980 dhe më vonë. Deri në fund të viteve 1980, OKPA Trepça përbëhej nga 21 OTPA (secila minierë, çdo njësi e flotacioneve, çdo njësi metalurgjike, çdo fabrikë, etj. ishte një OTPA). Çdo OTPA ishte përgjegjëse për vendimet e veta dhe kishte bordin e vet dhe menaxherin e përgjithshëm.
5. Me gjithë rëndësinë e saj për Kosovën dhe ekonominë Jugosllave, Trepça ishte në përgjithësi një ndërmarrje që operonte me humbje gjatë periudhës Jugosllave dhe varej nga subvencionet nga Qeveria, nga kreditë nga bankat dhe nga kredia nga Fondi Federal për Zhvillimin e Përsheptuar të Republikrave më pak të Zhvilluara dhe Krahinave.¹
6. Në mars të vitit 1989, Qeveria Serbe hoqi autonominë e Kosovës në kundërshtim me kushtetutën jugosllave duke improvizuar një votim në Kuvendin e Kosovës që të

¹ Palairt, M. (2003), 'Trepca, 1965-2000, fq.5.' Në dispozicion në: https://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf [Qasur më 12 tetor, 2019].

miratonte ndryshimet kushtetuese në Republikën e Serbisë, të cilat e përforcuan fuqinë e Serbisë në dy krahinat/provincat autonome. Fakti që Gjykata Kushtetuese e Kosovës e anuloi këtë vendim në nëntor 1989, u injorua nga Qeveria e Serbisë.

7. Përmes një sërë ligjesh dhe dekretesh të miratuara nga Kuvendi i Serbisë në vitin 1989 dhe 1990, Serbia mori kontrollin e drejtpërdrejtë të jetës politike dhe ekonomike në Kosovë, duke shfuqizuar Kuvendin e Kosovës, duke emëruar menaxherë për ndërmarrjet e Kosovës në kundërshtim me rregullat e vetë-menaxhimit dhe duke përjashtuar nga puna rreth 140,000 punonjës shqiptarë të këtyre ndërmarrjeve (duke përfshirë një numër të madh në Trepçë).
8. Shumica e punonjësve shqiptarë të Trepçës u përjashtuan/larguan nga puna nga menaxhmenti i emëruar nga Qeveria Serbe (një veprim i paligjshëm sipas ligjeve Jugosllave) dhe riorganizimi i Trepçës u zhvillua pa pjesëmarrjen dhe pajtimin e mijëra punonjësve të ligjshëm (edhe kjo ishte e jashtëligjshme me ligjet Jugosllave). Dekretet dhe ligjet e miratuara pas heqjes së autonomisë së Kosovës ishin në kundërshtim me kushtetutën e Jugosllavisë dhe, si të tilla, të paligjshme. Ato ishin gjithashtu diskriminuese pasi që ishin thellësisht të orientuara kundër nacionalitetit shqiptar. Autoritetet serbe ose menaxherët e tyre të emëruar shkelën të drejtat e vetë-qeverisjes të punonjësve dhe nuk kishin fuqinë ligjore për të riorganizuar ndërmarrjet kosovare ose për të ndryshuar strukturën e tyre të pronësisë.
9. Një nga vendimet e para të UNMIK-ut ishte të deklaronte e shpaloste të ashtuquajturat "ligje të zbatueshme" në Kosovë. Të gjitha ligjet Jugosllave u konsideruan si të zbatueshme në Kosovë përveç atyre që ishin diskriminuese ndaj shtetasve shqiptarë të Kosovës. Heqja e autonomisë, kontrolli i drejtpërdrejtë i ndërmarrjeve, shkarkimi i punonjësve shqiptarë dhe vendimet pasuese për të ndryshuar pronësinë e kompanisë ishin shembujt kryesorë të ligjeve diskriminuese dhe u konsideruan si të pavlefshme.
10. Pas ngjarjeve të viteve 1990 dhe luftës së 1998-99, shumica e NSH-së Trepça ka qenë ose jo në funksion ose duke punuar dukshëm nën kapacitetin e saj. Aktualisht Trepça përbëhet nga minierat dhe flotacionet (këto dy aktivitete janë të lidhura

ngushtë meqë plumbi i zinkut duhet të transformohet në koncentratin e plumbit ose të zinkut duke kaluar nëpër procesin e flotimit), si dhe nga nën-njësi të tjera si: metalurgjike, kimike dhe nën-njësi të tjera që ofrojnë shërbime. Këto njësi e nën-njësi janë përshkruar në paragrafët e mëposhtëm. Në përgjithësi, njësitë e Trepçës ndodhen në tri zona: të Trepçës Veriore, Qendrore dhe Jugore, ku Trepça Veriore është nën kontrollin e punonjësve serbë dhe në një masë të madhe është e ndarë nga pjesa tjetër e njësisve të Trepçës. Vendndodhja e minierave (aktive dhe joaktive), njësitë e flotacioneve dhe shkrirjes prezantohen në hartën e dhënë në Shtojcën 1.

11. Minierat dhe Flotacionet: Rripi mineral i Trepçës përbëhet kryesisht nga xeherore të zinkut dhe plumbit me sasi më të vogël argjendi, ari dhe metale të tjera të çmuara dhe të rënda. Minierat aktive dhe njësitë e tyre të flotacioneve janë:

- Miniera e Stantërgut, e vendosur rreth 9 km në verilindje të Mitrovicës, që punon me njësinë e flotacionit Tuneli i Parë.
- Miniera e Artanës dhe njësia e flotacionit në Kishnicë (ka disa miniera në këtë zonë që përdoren për të furnizuar njësinë e flotacionit të Kishnicës, por këto janë të gjitha jashtë funksionale (të përmytura).
- Miniera e Belo Bërdos, e vendosur rreth 16 km në verilindje të Leposaviqit dhe mu në kufirin me Serbinë; 77% e depozitave të kësaj miniere ndodhen në territorin e Serbisë dhe 23% në territorin e Kosovës. Disa nga objektet siç janë ventilimi dhe pajisjet e ujit gjenden në anën serbe.
- Miniera e Cërnac, që ndodhet rreth 10 km në jugperëndim të Leposaviqit, që gjendet gjithashtu në kufirin me Serbinë; 58% e depozitave të kësaj miniere ndodhen në territorin e Serbisë dhe 42% në territorin e Kosovës. Disa nga objektet siç janë ventilimi dhe pajisjet e ujit gjenden në anën serbe.
- Minierat e Belo Bërdos dhe Cërnac-it që punojnë me njësitë e flotacioneve në Leposaviq.

12. Aktivitetet metalurgjike përbëhen nga:

- Shkritore dhe rafineritë që prodhojnë plumb dhe argjend në Zveçan. Shkrirja e plumbit u mbyll nga UNMIK-u dhe KFOR-i në vitin 2000 për shkak të niveleve të rrezikshme të ndotjes. Aktualisht, ekziston një riciklim

i vogël i baterive (nxjerrja e plumbit nga bateritë e përdorura) që ndodhin në uzinën e Zveçanit.

- Impianti elektrolitik i zinkut në Parkun Industrial të Mitrovicës. Metalurgjia e zinkut u mbyll për shkak të një zjarri, po ashtu në vitin 2000. Në vitet e fundit është punuar në rindërtimin e një furre me oksid zinku (ZnO) në Mitrovicë, por kjo ende nuk është përfunduar.

13. Aktivitetet kimike dhe të tjera prodhuese përbëhen nga:

- Industria kimike, e cila prodhonte kryesisht Acid Sulfurik, gjendet në Parkun Industrial të Mitrovicës, tani prodhon vetëm një sasi të vogël sulfati alumini për impiantet e trajtimit të ujit në të gjithë Kosovën, duke punësuar rreth 40 punëtorë.
- Fabrika e Procesimit të Pajisjeve (dhe Traktorëve), Mitrovicë. Kjo kompani tani është e përfshirë vetëm në mirëmbajtjen e pajisjeve në Trepçë, me 25 punonjës. Është në gjendje të prodhojë rimorkio traktori nëse ka ndonjë kërkesë.
- Fabrika e Baterive, gjithashtu e vendosur në Parkun Industrial të Mitrovicës, tani nuk është funksionale (nuk operon).
- Trepça Energji, Zveçan, përdoret për të prodhuar energji elektrike nga termocentralet dhe për ta shpërndarë atë në minierat dhe njësitë e flotacioneve, por tani nuk është funksionale.

14. Nën-njësitë e prodhimit të shërbimit të Trepçës janë:

- Instituti Trepça, Zveçan, ishte një institut kërkimor i angazhuar në punën shkencore në lidhje me aktivitetet e Trepçës. Tani është përfshirë në monitorimin e niveleve të ndotjes së ujit, ajrit dhe tokës për njësitë nën menaxhimin e Zveçanit (e ashtuquajtura Trepça e Veriut).
- Trepça Trans, Zveçan, ishte përgjegjës për transportimin e mallrave në të gjithë Trepçën. Aktualisht, ajo ofron shërbime të transportit vetëm për njësitë e drejtuara nga Menaxhmenti në Zveçan.
- 'Standardi' i Trepçës, Mitrovicë, ishte përgjegjës për përgatitjen e ushqimit për të punësuarit, si dhe aktivitete rekreative, kulturore dhe

edukative për të gjithë Trepçën. Tani ajo ofron këto shërbime vetëm për njësitë nën menaxhimin në Zveçan.

- Laboratori i Trepçës, Zveçan, ishte përgjegjës për kontrollin e cilësisë dhe sasisë së mallrave të prodhuara dhe dhënien e certifikatave për të gjithë Trepçën. Tani ajo ofron këto shërbime vetëm për njësitë e drejtuara nga menaxhmenti në Zveçan.
- Qendra e Kontabilitetit në Mitrovicë, siguron shërbime të kontabilitetit për kompaninë. Tani nuk është funksionale.
- Trepça 'Commerce', Mitrovicë, ishte e angazhuar në shitje dhe furnizime për të gjithë Trepçën. Tani nuk është funksionale.
- Mjekësia Profesionale, Zveçan, një njësi e vogël mjekësore që ofron trajtime mjekësore për punonjësit. Tani nuk është funksionale.
- Banka Trepça, Zveçan, ofronte shërbime bankare për Trepçën. Tani nuk është funksionale.
- Mbrojtja e Pronës, Zveçan, ishte përgjegjës për mbrojtjen e pasurive të Trepçës dhe sigurinë e të gjitha fabrikave dhe aseteve. Tani nuk funksionon dhe siguria ofrohet nga dy pjesët e veçanta të Trepçës.

15. Përveç nën-njësive të renditura në paragrafin 11-14 më lart, NPSH Trepça gjithashtu përfshinte nën-njësitë e mëposhtme të cilat ishin vënë nën moratoriumin e DHPGJS-së. Por në janar 2011, DHPGJS i lëshoi këto ndërmarrje jo-thelbësore nga moratoriumi dhe i ktheu ato në AKP për privatizim apo likuidim. Disa nga këto kompani tashmë janë privatizuar ndërsa të tjerët ende janë nën administrimin e AKP-së ose në procesin e privatizimit.

- Fabrika për prodhimin e municioneve për gjueti, Skenderaj - ende nën administrimin e AKP-së
- Fabrika për prodhimin e produkteve metalike Famipa, Prizren - ka përfunduar procesin e privatizimit
- Fabrika e ngjyrave (llaçeve) Extra, Vushtrri - ka përfunduar procesin e privatizimit
- Fabrika e poliestërve, Podujevë - është në procesin e privatizimit, shitja është finalizuar

- Fabrika për prodhimin e baterive nikel-kadmium, Gjilan - ka përfunduar procesin e privatizimit
- Industria metalike, Metaliku, Gjakovë - ende nën administrimin e AKP-së me masë të përkohshme për shkak të pretendimeve të të ashtuquajturve 'aksioner'
- Fabrika për bateritë industriale, Pejë - ka përfunduar procesin e privatizimit.

16. Gjatë viteve 1980 dhe në periudhat mëhershme, minierat e plumbit dhe zinkut si dhe mineralet e tjera u prodhuan në një numër të madh minierash, por gjatë luftës së viteve 1998-99, aktivitetet e minierave u ndaluan dhe minierat u përmytën shpejt. Nga 15 minierat aktive në Kosovë, vetëm katër prej tyre (Stantërg, Artanë, Belo Bërdo dhe Cërnac, të listuara në Paragrafin 11) janë aktualisht në funksion. Këto katër përbëjnë rreth 50% të rezervave gjeologjike të të gjitha 15 minierave (FS, f.143). Rezervat gjeologjike të vlerësuara të minierave të Kosovës arrijnë në rreth 62 milionë ton, megjithëse këto vlerësime janë të vjetra.

Trepça gjatë periudhës së kontrollit nga Serbia (mars 1989-qershor 1990)

17. Nga 1989 deri në largimin e trupave dhe zyrtarëve serbë nga Kosova në qershor 1999, Trepça ishte nën sundimin e drejtpërdrejtë të qeverisë serbe dhe menaxherëve të emëruar nga ta. Kjo periudhë karakterizohet nga keqmenaxhimi, paaftësia (jo-kompetenca) dhe korrupsioni. Kompania u përball me kushtet e përkeqësuar me rënie të prodhimit, mungesën e investimeve, paisjet e pamirëmbajtura, rritjen e borxhit, mungesën e inuteve për njësitë e përpunimit dhe një cikël vicioz në rënie. Menaxhmenti u përpoq të maksimizojë prodhimin (me qëllim të fitimit nga këmbimi valutor i valutave të huaja dhe ofrimit të inuteve për industrinë metalurgjike dhe kimike) me investime minimale - një politikë destruktive me efekt negativ afatgjatë në Trepçë.

- 18.** Që nga viti 1989 prodhimi i minierave, flotacioneve dhe shkrirësëve ra në mënyrë dramatike, duke arritur pikën më të ulët në vitin 1994, duke e çuar kompaninë pothuajse në një ndalesë (prodhimi i këtyre aktiviteteve në vitin 1994 ishte rreth 5% nga nivelet e vitit 1988). Shtojca 2 jep të dhëna për ndryshimet afatgjata në prodhimin e njësive të minierave dhe flotacioneve dhe prodhimin e koncentrateve të plumbit dhe zinkut nga 1979 në 2000.
- 19.** Siç tregon edhe Shtojca 2, prodhimi i përgjithshëm i xeherorit të plumbit dhe zinkut nga tre zonat e minierave të Trepçës kishte rënë që nga fillimi i vitit 1980 (tre zonat minerare arritën maksimumin e tyre në vite të ndryshme, por totali filloi të binte në vitin 1980). Njësitë e flotacioneve ku prodhohej koncentrat i plumbit dhe zinkut, tashmë kishin arritur prodhimin e tyre maksimal në 1979.
- 20.** Pas luftës së vitit 1999, gradualisht disa nga minierat dhe njësitë e flotacionit u rehabilituan dhe u përgatitën për prodhim, edhe pse në nivele shumë më të ulëta të prodhimit se më parë. Katër minierat kryesore të Artanës, Stantërgut, Belo Bërdos dhe Cërnacit filluan të prodhojnë rreth viteve 2004/2005. Shtojca 3 tregon nivelin e prodhimit të mineraleve dhe koncentrateve nga 2005 në 2016, duke demonstruar se niveli i prodhimit është rritur gradualisht në të gjitha njësitë e minierave dhe flotacionit edhe pse ato ende nuk i kanë arritur nivelet e tyre të vitit 1989.
- 21.** Ndërmjet viteve 1989 dhe 1990, punësimi i përgjithshëm në miniera, flotacion, metalurgji, akumulatorë dhe kimikate ra me 50% (nga 13,261 në 5,720), por ai i punonjësve shqiptarë ra me 95% (nga 9,004 në 436), përderisa numri i punonjësëve serb u rritë me rreth 30% (nga 3,742 në 4,644). Struktura e detajuar e punësimit sipas shtetësisë së punonjësve në nën-njësitë kryesore të Trepçës në këtë periudhë është paraqitur në Shtojcën 4. Numri i përgjithshëm i punonjësve shqiptarë të shkarkuar në të gjithë Trepçën është vlerësuar të jetë shumë më i lartë, rreth 16,000.² Kjo ishte dëshmia më e dukshme e politikave diskriminuese të zbatuara pasi qeveria serbe mori kontrollin e drejtpërdrejtë të Trepçës.

² Mikullovc et al.,(2002), "Trepça- Një rast studimor, i paraqitur në Konferencën për Privatizimin e NSH-ve dhe Reformën e Shërbimeve në Kosovë, fq.5.' Në dispozicion në: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/20/6.pdf> [Qasur më 10 tetor 2019].

22. Në vitin 1991, pozicioni financiar i kompanisë ishte përkeqësuar ndjeshëm. Shkarkimi i punonjësve shqiptarë e kishte bërë të pamundur ruajtjen e niveleve të mëparshme të prodhimit pasi që nuk kishte mjaft punonjës të kualifikuar serbë për të zëvendësuar punëtorët e shkarkuar. Është e rëndësishme të theksohet se punonjësit shqiptarë ishin nga punonjës me aftësi të ulëta e deri në inxhinierë dhe menaxherë shumë të kualifikuar, duke përfshirë drejtuesit e përgjithshëm të 13 nën-njësive të Trepçës,³ pothuajse të gjithë të cilët u pushuan nga puna. Ishte e qartë se çasja e motivuar politikisht e largimit të punonjësve shqiptarë ishte zbatuar pavarësisht nga pasojat e saj ekonomike. Kompania u bë me shumë borxhe ndaj bankave, furnizuesve, punëtorëve, Kompanisë së Energjisë Elektrike dhe të tjerëve. Zgjidhja e vetme e ofruar nga menaxhmenti ishte rritja e huamarrjes dhe, më vonë, përpjekja për të ofruar pako aksionesh ndaj kreditorëve në shkëmbim të kërkesave të tyre.

23. Në vitin 1991, menaxhmenti serb i cili kishte marrë përsipër kompaninë dhe kishte larguar një pjesë të madhe të fuqisë punëtore shqiptare, filloi një riorganizim të madh të kompanisë duke kombinuar të gjitha 21 nën-njësitë (OTPA-të) në një ndërmarrje. Minierat, Metalurgjia dhe Kombinati Kimik Trepça ishte regjistruar si ndërmarrje shoqërore më 22 nëntor 1991 nga Gjykata Ekonomike e Qarkut në Prishtinë (Nr. 2320/91), si "Rudarsko-Metalursko-Hemijski Kombinat RMHK Trepča". Siç u përmend më herët, ky riorganizim ishte i paligjshëm, sepse pjesa më e madhe e të punësuarve që kishin të drejtën e marrjes së vendimeve të tilla ishin pushuar nga puna dhe në këtë mënyrë ishin të privuar nga të drejtat e tyre të vetëqeverisjes të garantuara me Kushtetutën e RSFJ-së.

24. Gjithashtu në vitin 1991, Trepça përjetoi një ndryshim të madh në strukturën e saj të pronësisë. Ajo u konvertua në një Shoqëri Aksionare me 89.3% të aksioneve në pronësi shoqërore dhe pjesa tjetër u transferua në dy banka dhe 9 ndërmarrje. Nuk kishte shitje formale të aksioneve të këtyre njësive ekonomike dhe nuk kishte pasur ndonjë vlerësim formal të aksioneve. Bankat dhe shumica e këtyre ndërmarrjeve ishin kreditorë të Trepçës që konvertuan të gjitha ose disa nga pretendimet e tyre në

³ Mikullovc et al.,(2002), "Trepca- Një rast studimor, i paraqitur në Konferencën për Privatizimin e NSH-ve dhe Reformën e Shërbimeve në Kosovë, fq.6.' Në dispozicion në: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/kosovo/20/6.pdf> [Qasur më 10 tetor 2019].

aksione të Trepçës me një çmim nominal (efektivisht një shkëmbim borxh-kapital). Kjo u bë një metodë e zakonshme e mbledhjes së parave të gatshme për të paguar borxhet e Trepçës gjatë dekadës së ardhshme. Dy ndërmarrje të tregtisë së jashtme (Progres dhe Genex) paguan aksionet e tyre, duke injektuar disa të holla në kompani.⁴ Aneksi 5 tregon strukturën e pronësisë së Trepçës në fund të vitit 1992 dhe 1999, duke treguar se si aksionet e NSH Trepça u transferuan gradualisht në entitetet e tjera private apo publike kryesisht në Serbi.

25. Në vitin 1992, mbi 63% të aksioneve në kategorinë e ashtuquajtur 'pronësi shoqërore' u transferuan në Fondin për Zhvillimin e Serbisë. Transferimi i mëtejshëm i aksioneve për ndërmarrjet dhe bankat u zhvillua në vitet në vijim. Deri në fund të vitit 1999, rreth 70% të aksioneve ishin në duart e 3 bankave, një kompanie sigurimi dhe disa ndërmarrjeve (që kishin qenë kreditorë të Trepçës në vitet e mëparshme) dhe rreth 30% nën 'pronësinë shoqërore' (shih Shtojcën 5).

26. Në mënyrë efektive, aksionet e Trepçës u transferuan në institucionet dhe kompanitë serbe në këmbim të borxheve që rrjedhin nga keqmenaxhimi i kompanisë ose injektimi i parave të gatshme për të trajtuar problemin e likuiditetit, pagat e papaguara dhe vështirësitë e tjera financiare. Të gjitha aspektet e këtyre transfereve të aksioneve ishin të paligjshme. Serbia duhet të marrë përgjegjësinë për krijimin e këtyre borxheve dhe ndryshimin e pronësisë së një NSH në një formë tjetër pa pajtimin e punonjësve - madje as edhe të punonjësve serbë të asaj periudhe.

27. Në shkurt të vitit 1995, u emërua një Drejtor i Përgjithshëm i ri. Drejtori i ri, Novak Bjelić, i cili ishte pronar i shumë ndërmarrjeve private në Jugosllavi, duke përfshirë FAGAR, më vonë FAN (në Podujevë) dhe kompani të tjera në Serbi, hyri me kompanitë e tij private në transaksione biznesi me Trepçën, duke ndihmuar kështu në kalimin e pasurive të Trepçës në duart private. Bjelić, i cili ishte anëtar i Asamblesë Federale, një aktivist i partisë dhe i afërt me Millosheviqin, mbeti në pushtet deri në rënien e Millosheviqit. Ai u shkarkua në janar të vitit 2001 nga Bordi

⁴ Palairt, M. (2003), 'Trepca, 1965-2000, fq.23.' Në dispozicion në: https://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf [Qasur më 12 tetor, 2019].

Drejtues i Trepçës. Kundër tij dhe dy zyrtarëve të Trepçës janë ngritur kallëzime penale për shpërdorim të pozitës zyrtare dhe nënshkrimin të kontratave që dëmtojnë Trepçën.⁵

28. Gjatë mbretërimit të Bjelić, pozita e Trepçës u përkeqësua edhe më tej; mineralet dhe metalet iu shiteshin blerësve para se të prodhoheshin; blerësit e huaj të mineraleve dhe metaleve u inkurajuan që të japin kredi për kompaninë kundrejt ofrimit të ardhshëm të metaleve; mosmarrëveshjet në punë dhe grevat e shumta kishin rezultuar në reduktim të mëtejshëm të prodhimit dhe dështimit për të përmbushur afatet, duke krijuar më shumë borxhe. Më vonë, disa nga kreditë u konvertuan në aksione; disa aksione u shiteshin bankave dhe subjekteve të tjera për të mbledhur para për kompaninë që varej nga keshi. Gjithashtu, janë parashtruar shumë kërkesa kundër Trepçës nga bankat, bizneset e huaja, furnizuesit, punonjësit etj. Pjesa më e madhe e këtyre kërkesave janë paraqitur nga dy kompani të huaja, Mytileneous Co. nga Greqia dhe SCMM Co. nga Franca, të dyja me lidhje të ngushta me Bjelić dhe kompanitë e tij private (për një diskutim të detajuar të marrëveshjeve midis këtyre kompanive, Trepça dhe Bjelić, shih Palairret, 2003).

29. Një nga veprimet ilegale të Bjelić, me pasoja serioze për punonjësit, ishte anashkimi i rregulloreve që kërkonin nga kompanitë të paguanin taksat, pensionet dhe kontributet shëndetësore nëpërmjet sistemit bankar. Bjelić kishte rregulluar pagimin e rrogave neto për punonjësit nëpërmjet bankës së kursimit postar, duke shmangur kështu zbritjet automatike të taksave dhe kontributeve të punonjësve dhe duke privuar shumë punonjës (kryesisht serbë) pagesën e pensioneve të tyre (për detaje shiko Palairret, 2003, përmbledhje, fq.5). Shmangia totale e taksave dhe kontributeve arriti në 11.6 mil. € deri në fund të vitit 2000. Ky veprim ishte i njohur për të gjithë, duke përfshirë autoritetet tatimore në Serbi, por lidhjet politike të Bjelić siguruan që mos të ndërmerrej asnjë veprim për të ndaluar këtë praktikë.

30. Në vitin 2001, Trepça kishte një borxh zyrtar total prej 76.7 mil. € për autoritetet tatimore (për taksat dhe kontributet e papaguara të punonjësve të përmendur në

⁵ Palairret, M. (2003), 'Trepça, 1965-2000, fq.86.' Në dispozicion në: https://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf [Qasur më 12 tetor 2019].

paragrafin e mësipërm), furnizuesit, bankat dhe disa kreditorë që kishin paditur me sukses shoqërinë. Megjithatë, kjo është vetëm një pjesë e detyrimeve totale të kompanisë. Në të njëjtin vit, janë paraqitur 113 padi nga kreditorët kundër Trepçës për një shumë totale prej 84.2 mil. € (dy parashtues të huaj të përmendur në paragrafin e mëparshëm). Shtojca 6 paraqet një shpjegim të hollësishëm të borxheve të bilancit të gjendjes dhe të padive jashtë bilancit të paraqitura kundër kompanisë në vitin 2001.⁶

31.Dëmet mjedisore në Kosovë ishin gjithashtu të mëdha (dhe vazhdojnë ende përkundër UNMIK-ut dhe më vonë Qeverisë së Kosovës që janë munduar të përmirësojnë shembujt më të këqij). UNMIK-u dhe KFOR-i vendosën që të mbyllin shkretoren në Zveçan për arsye të ndotjes së tepërt dhe rrezikimit të shëndetit të qytetarëve. Mungesa e vëmendjes ndaj kostove mjedisore gjatë viteve 1990 rezultoi me dëmtime të mëdha të burimeve të ujit dhe tokës rreth flotacionit të Trepçës, njësive kimike dhe metalurgjike. Gjatë menaxhimit të Trepçës në vitet 1990, menaxhmenti serb pothuajse tërësisht e injoroi dëmin mjedisor dhe nuk ndërmori asnjë veprim të rëndësishëm për të zbutur ndotjen e ajrit, ujit dhe tokës. Ky është një tjetër aspekt ku Serbia duhet të pranojë përgjegjësinë për dëmtimin e mjedisit në Kosovë.

32.Trepça kishte gjithashtu një sasi të konsiderueshme asetesh jashtë Kosovës, në miniera, si dhe në sektorë të tjerë (përfshirë një fermë në Vojvodinë). Gjatë periudhës 1996-2000, rreth 25% e listës së pagave të përgjithshme të Trepçës u ishte paguar punonjësve në njësitë e ndryshme të Trepçës të vendosur në Serbi.⁷

Trepça nën UNMIK-un dhe Kosovën e Pavarur

33.UNMIK-u mori kontrollin e kompanisë në qershor të vitit 1999 pas largimit të trupave dhe zyrtarëve serbë nga Kosova. Menaxhmenti i Trepçës u transferua në

⁶ Palairt, M. (2003), "Trepça, 1965-2000, fq.88." Në dispozicion në: https://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_62.pdf [Qasur më 12 tetor 2019].

⁷ Përveç veprimtarive në Serbi, që zënë rreth një të katërtën e listës së pagave të përgjithshme, Trepça gjithashtu kishte pasuri në Mal të Zi dhe Vojvodinë (Palairt, 2003, përmbledhje, f.2).

Agjencinë Kosovare të Mirëbesimit (AKM) pasi u krijua në vitin 2002 dhe më vonë Agjencia Kosovare e Privatizimit (AKP) pas shpalljes së pavarësisë në vitin 2008. Kohët e fundit kompania është riorganizuar në bazë të Ligjit të vitit 2016 për Trepçën. Tani është nën menaxhimin e Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik e cila ushtron të drejtat e aksioneve të qeverisë prej 80%.

34. Kur në vitin 1999 UNMIK-u mori përsipër menaxhimin e NSH Trepça, kushtet e kompanisë ishin përkeqësuar ndjeshëm dhe prodhimi ishte ndalur pothuajse në të gjitha njësitë. Shumë miniera kishin qenë ose shpejt u shkatërruan dhe prodhimi u ndalua jo vetëm në miniera, por edhe në njësitë e flotacioneve dhe metalurgjisë dhe kompanitë e rrymës që përdorin prodhimin ose produktet e këtyre tri fazave. Shumë nga punëtorët dhe menaxherët e shkarkuar shqiptar u kthyen në Trepçë dhe filluan detyrën e rinisjes së funksionimit të kompanisë. Tek në vitin 2005 filloi prodhimi në të tri zonat minerare të Stantërgut, Artanës dhe Kopaonikut (Belo Bërdo dhe Cërnac) (shih Shtojcën 3).

35. Gjatë 19 viteve të fundit, UNMIK-u dhe më pas Qeveria e Kosovës janë përpjekur të përmirësojnë kushtet e Trepçës, por situata e kompanisë është larg ideale. Trepça ka nevojë për një injeksion masiv të kapitalit për të sjellë teknologji dhe menaxhim të ri - diçka që ka qenë përtej aftësisë së qeverive të njëpasnjëshme.

36. Në vitin 2006, AKM-ja ka aplikuar në DHPGJS-në që ta vendosë Trepçën në një moratorium me qëllim që të parandalojë ndonjë ndryshim në pasurinë e saj ose krijimin e ndonjë detyrimi të ri dhe ta mbrojë atë nga çdo përpjekje për ta detyruar atë në likuidim ose falimentim. Më vonë, Kuvendi miratoi një ligj që pengonte falimentimin/likuidimin e Trepçës. Së fundi, në vitin 2016, Kuvendi miratoi Ligjin për Trepçën, duke ndryshuar statusin e kompanisë në një shoqëri aksionare me 80% të aksioneve të ndara për qeverinë dhe 20% për punonjësit (më shumë për Ligjin e ri më poshtë). Përkundër ndryshimeve ligjore dhe kalimit të kontrollit nga një institucion në tjetrin, prodhimi i mineraleve dhe koncentrateve minerare nga kompania ka vazhduar, megjithëse në nivele shumë më të ulëta se majat e mëparshme (ndoshta në pjesën e Trepçës Veriore, prodhimi i mineraleve ka arritur pothuajse nivelet para 1989 - shih Shtojcën 3).

37. Njësitë metalurgjike të plumbit dhe zinkut (shkrirësit) janë mbyllur (në Zveçan për shkak të ndotjes dhe në Mitrovicë për shkak të zjarrit). Shumica e kompanive të tjera të Trepçës janë joaktive ose punojnë me kapacitete shumë të ulëta. Qeveritë e njëpasnjëshme kanë vazhduar të ofrojnë subvencione për Trepçën në mënyrë që të mundësojë ruajtjen e nivelit të tanishëm të operacioneve dhe punësimit (Qeveria tani është një nga kreditorët kryesorë të NSH Trepça me një kërkesë prej rreth 150 mil. €). Disa nga minierat në Kosovën Qendrore dhe Jugore nuk janë ringjallur që nga lufta dhe mbeten të përmytura. Këto kanë nevojë për investime të mëdha për tu kthyer në prodhim.

38. AKP ka përgatitur një listë të paditësve kundër Trepçës dhe ka studiuar natyrën e këtyre pretendimeve. Ata kanë shqyrtuar në detaje arsyeshmërinë e 51 kërkesave mbi 100,000 € dhe një numër të vogël të kërkesave nën 100,000 €. Ata kanë arritur në përfundimin se vetëm 3 kërkesa kanë një probabilitet të lartë suksesi dhe një kërkesë me një shans të arsyeshëm suksesi. Pjesa tjetër e kërkesave, ata besojnë se kanë pak shanse për sukses.

Trepça sipas Ligjit të ri

39. Në vitin 2016, u miratua Ligji për Trepçën, duke konvertuar NSH Trepça në një shoqëri aksionare me 80% të aksioneve që i përkasin Qeverisë dhe 20% punonjësve dhe duke hapur mundësinë e pjesëmarrjes së sektorit privat (veçanërisht investitorëve të huaj) në Trepçë.⁸ Ligji krijoi tre Njësi Biznesi (NJB) të përbëra nga:

- NJB1: Miniera me flotacion Stantërg-Tuneli i Parë;
- NJB2: Miniera me Flotacion Artanë-Kshnicë;
- NJB3: Miniera me Flotacion Belo Bërdo dhe Cërnac-Leposaviq

⁸ Në mars të vitit 2016, në përgatitjen e Ligjit të ri për Trepçën, Komisioni për Zhvillim Ekonomik, Infrastrukturë, Tregti dhe Industri i Kuvendit të Kosovës ka porositur gjashtë raporte nga ekspertë ndërkombëtarë për aspekte të ndryshme të ristrukturimit dhe pjesëmarrjes së sektorit privat në kompanitë e minierave dhe sektorit metalurgjik në vendet e tjera (ish vendet socialiste, si dhe ekonomitë e tjera në zhvillim dhe të zhvilluara). Më vonë, në tetor të vitit 2016, një përmbledhje e këtyre gjashtë raporteve u prezantua në një konferencë mbi 'Rivitalizimin e Trepçës përmes Partneritetit Publiko-Privat: Mësimet nga vendet e tjera', organizuar nga Forumi 2015 në Prishtinë.

Ligji, po ashtu, parashikon mundësinë e krijimit të dy njësive të tjera të biznesit që mbulonin Metalurgjinë e Plumbit, Metalurgjinë e Zinkut dhe mundësisht njësitë e tjera të biznesit që do të mund të mbulonin më vonë aktivitetet e tjera të NSH Trepça, mbi gjetjet që do të dilnin sipas studimit të fizibilitetit dhe analizës ekonomike dhe financiare.

Ligji parasheh që nën-njësitë e tjera të NSH Trepça mund të përfshihen në njërën nga njësitë ekonomike ekzistuese pas përfundimit të një Studimi të Fizibilitetit (i cili është ndërmarrë në vitin 2017) dhe rekomandimet e tij. Nën-njësitë jo-thelbësore dhe humbëse të Trepçës duhej t'i ktheheshin AKP-së për privatizim apo likuidim.

Ligji gjithashtu hapi mundësinë e pjesëmarrjes së sektorit privat (kryesisht investitorëve të huaj) në bashkimin dhe zhvillimin e njësive ekzistuese të biznesit ose krijimin e njësive të reja të biznesit në partneritet me Trepça Sh.A.⁹

40. Statuti i Trepçës u miratua nga Kuvendi në vitin 2019 dhe kompania u regjistrua në Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë (ARBK) si Trepça SH.A. më 8 mars 2019 nën nr e Regjistrimit: 45352898.

41. Edhe pse nuk është ndërmarrë kujdes i duhur, sipas analizave ekonomike dhe financiare, Statuti i Trepçës i miratuar nga Kuvendi parashikon krijimin edhe të dhjetë Njësive Biznesi shtesë në Trepçë. Neni 6.4 i Statutit krijon njësitë e biznesit në vijim:

1. Metalurgjia e plumbit;
2. Metalurgjia e zinkut;
3. Industria kimike;
4. Akumulatori (bateria e automobilave) në Mitrovicë;
5. Fabrika e përpunimit të veglave;
6. Stacionet e Energjisë (Energjia);

⁹ Parlamenti i Republikës së Kosovës (2016), 'Ligji Nr.05/L-120 për Trepçën' Në dispozicion në: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12988> [Qasur më 14 tetor 2019].

7. Laboratori në Zveçan;
8. Instituti i Plumbit dhe Zinkut;
9. Kompleksi administrativ i Kishnicës në Prishtinë;
10. Kompleksi Administrativ në Zveçan.

Është e qartë se ekziston një konflikt në mes të Ligjit për Trepçën dhe Statutit të Trepçës në konceptin e Njësive të Biznesit. Nuk ka pasur studim apo analizë në lidhje me idenë që nën-njësitë e mësipërme mund të veprojnë në mënyrë të pavarur dhe fitimprurëse. Duket se disa prej tyre janë më të përshtatshme për t'u bashkuar me tre njësitë afariste të parashikuara në ligj sesa të jenë njësi biznesi të ndara.

42. Dëmi mjedisor kishte filluar qysh në periudhën para UNMIK-ut me gjendjen e keqe të digave nga njësitë e flotimit dhe metalurgjisë, kullimit të minierave të acidit, shumë vende të kontaminuara dhe kushteve të përkeqësuar të ajrit, ujit dhe tokës. Në të vërtetë, për shkak të niveleve serioze të ndotjes, UNMIK-u, me mbështetjen e KFOR-it, mbylli njësinë Metalurgjike të Plumbit në Zveçan në vitin 2000. Një numër raportesh janë porositur nga UNMIK-u, UNDP dhe organizatat qeveritare për të identifikuar dhe vlerësuar detajet e gjendjes së mjedisit dhe masave të përshtatshme për të zvogëluar ndikimin e kontaminimit (p.sh., Humboldt University Berlin, 2005 dhe 2011, HU Berlin, LMBV dhe Bevercon Management, 2012, UNDP, 2014, ndër të tjera). Gjatë menaxhimit të Trepçës në vitet 1990, menaxhmenti serb pothuajse tërësisht e injoroi dëmin mjedisor dhe nuk ndërmori asnjë veprim të rëndësishëm për të zbutur ndotjen e ajrit, ujit dhe tokës.

43. Megjithëse Kompleksi Trepça është mbajtur nga AKM-ja dhe AKP-ja si një kompani, në realitet ekzistojnë dy grupe të menaxhimit, një për zonën e Trepçës së Veriut dhe një për zonat e Trepçës Qendrore dhe Jugore. Në shumë mënyra, menaxhmenti i Trepçës së Veriut vepron në mënyrë të pavarur dhe megjithëse i siguron dokumente të caktuara AKP-së (p.sh., dokumentet që lidhen me shitjen e xeheve), këto janë mjaft të kufizuara. Çdo vizitë në veri të Trepçës duhet të rregullohet me marrëveshje paraprake dhe është mjaft e kufizuar. Në realitet, sipas kushteve të tanishme, është e dyshimtë nëse ekipi menaxhues mund të ndryshohet nga autoritetet në Prishtinë.

Kjo paraqet një sfidë dhe një mundësi për të punuar me komunitetin serb për menaxhimin e njësive të biznesit të 'Trepçës Veriore'.

Konkluzionet dhe Rekomandimet: Çështjet kryesore për Kosovën

- 44.** Ndonëse gjendja e kohëve të fundit dhe aktuale e Trepçës është mjaft e dobët dhe e karakterizuar me humbje, produktivitet të ulët, shfrytëzim të ulët të kapaciteteve, miniera të përmytura, mbyllje të proceseve metalurgjike, kontaminim i rëndë i mjedisit, vështirësi të financiare etj. Trepça vazhdon të jetë pasuri e rëndësishme historike për Kosovën. Kompania ka potencial të jetë një biznes fitimprurës, duke kontribuar në rritjen ekonomike, eksportet dhe punësimin.
- 45.** Ndërrhyrja e qeverisë serbe në Kosovë në vitin 1989 dhe heqja e autonomisë së saj që rrjedh nga kushtetuta jugosllave e vitit 1974 ishte e paligjshme. Pra, njëjtë ishte edhe marrja e ndërmarrjeve në Kosovë dhe riorganizimi i tyre, ristrukturimi dhe transformimi i pronësisë së kompanive gjatë viteve 1990. Të gjitha ato që pasuan duhet të konsiderohen të pavlefshme sipas rregullores së UNMIK-ut mbi ligjet në fuqi (të aplikueshme).
- 46.** Pasuritë që gjindeshin në Kosovë i përkisnin ndërmarrjeve shoqërore në Kosovë (dhe komuniteteve socio-politike në Kosovë) sipas Kushtetutës së vitit 1974. Çdo riorganizim, ristrukturim dhe privatizim i plotë ose i pjesshëm sipas Ligjit të Markoviqit mund të bëhet vetëm me vendim të punonjësve dhe organeve të vetë-menaxhimit të këtyre ndërmarrjeve. Kjo aplikohet edhe për Trepçën dhe kompanitë e tjera kosovare të marra nga regjimi serb pas heqjes së autonomisë së Kosovës. Riorganizimi dhe transferimi i pronësisë së aksioneve të Trepçës në institucionet, bankat dhe individët serbë gjatë periudhës 1989-1999 ishin të paligjshme dhe diskriminuese ndaj qytetarëve të nacionalitetit shqiptar (sipas ligjeve jugosllave dhe me Rregulloren e UNMIK-ut mbi Ligjet Fuqi).
- 47.** Të drejtat e punonjësve shqiptarë të cilët u shkarkuan ilegalisht ishin shkelur dhe kjo duhet të njihet dhe kompensohet. Numri i këtyre punonjësve është midis 9000 dhe 16000. Më e rëndësishmja, përderisa ata kanë paguar kontributin e tyre në

fondet e pensioneve, ata nuk marrin pensionet e tyre nga këto fonde pasi ato ishin me bazë në Serbi. Qeveria e Kosovës është bërë përgjegjëse për pagesën e pensionit për këta ish-punonjës, të cilët tani janë kryesisht në pension. Kjo është barrë për buxhetin e Kosovës dhe kjo çështje duhet të zgjidhet.

- 48.** Të drejtat e punonjësve serbë të Trepçës njihen nga Qeveria e Kosovës siç është demonstruar në Ligjin e ri për Trepçën ku për të gjithë punonjësit (shqiptarë, serbë ose të tjerë) u janë ndarë 20% të aksioneve të njësive të tyre të biznesit. Njësitë e biznesit të Trepçës që ndodhen në zonat me shumicë serbe të Kosovës (dhe kryesisht kanë staf të punonjësve serbë) janë trajtuar njësoj si njësitë e biznesit të vendosura në pjesë të tjera të Kosovës me punonjës kryesisht shqiptarë.
- 49.** Të gjitha njësitë e minierave dhe flotacioneve, industria kimike dhe njësitë e tjera të prodhimit dhe shërbimit të Trepçës ndodhen në territorin e Kosovës dhe janë çështje me të cilat duhet të merret vetëm Qeveria e Kosovës. Serbia nuk ka kompetenca për t'u përfshirë në këto njësi.
- 50.** Gjatë viteve 1990, gjendja ekonomike e Trepçës u përkeqësua shpejt për shkak të keqmenaxhimit, praktikave korruptive, rritjes së borxheve, tunelimit (heqjes së fitimeve të kompanisë në kompani të tjera private që i përkasin apo ishin të lidhura me menaxherët e kompanisë) dhe mungesës së punënjësve të kualifikuar si pasojë e shkarkimit të menaxherëve shqiptarë dhe personelit teknik me kualifikim të lartë. Qeveria e Serbisë është përgjegjëse për humbjet e pësuar nga kompania gjatë kësaj periudhe.
- 51.** Në këtë periudhë (vitet 1990), aksionet e NSH Trepça u transferuan në Fondin e Zhvillimit të Serbisë, bankat dhe kreditorët e Trepçës. Këto njësi u angazhuan edhe në transaksione të mëtejshme të aksioneve, që në vitin 1999, mbi dy të tretat e aksioneve të Trepçës ishin në duart e katër bankave, një kompanie sigurimi, Elektroprivreda Srbija dhe një numër i kompanive serbe dhe punonjësve të tyre. Vendimet për transferimin e aksioneve të NSH Trepça në entitete të tjera në kesh ose në këmbim të shlyerjes të borxhit të Trepçës ishin të paligjshme pasi që nuk ishin bërë nga punonjësit e ligjshëm të kompanisë (të cilët ishin shkarkuar në

mënyrë të paligjshme). Si të tilla, këto aksione nuk kanë vlerë dhe duhet të trajtohen si asete të fituara në mënyrë të paligjshme.

52.Zyrtarisht, në vitin 1999, Trepça kishte një borxh prej € 76.7 milionë dhe pretendime jashtë bilancit kundër saj prej € 84.2 mil. Këto janë përgjegjësi e Qeverisë së Serbisë dhe menaxherëve të emëruar prej saj.

53.Kosova do të jetë e gatshme të angazhohet dhe të shqyrtojë seriozisht çdo pretendim kundër Trepçës, në veçanti çdo hua të marrë nga organizatat ndërkombëtare nga autoritetet federale ose republikane në ish-Jugosllavi për (ose në emër të) Trepçës në lidhje me periudhën para vitit 1989 (heqja e autonomisë së Kosovës dhe kontrollit të drejtpërdrejtë të Serbisë mbi Trepçën), ose çfarëdo që rrjedh nga operimi i Trepçës nën UNMIK, AKM dhe AKP. Për të diskutuar këto çështje, megjithatë, dokumentet për kërkesa dhe hua të tilla duhet të sigurohen nga pala serbe. Shumica e dokumenteve dhe arkivave të Trepçës u hoqën nga menaxhmenti serb në periudhën 1999-2000. Megjithëse disa dokumente u kthyen në kompani më vonë, këto nuk ishin dokumente të plota.

54.Vetëm katër zona minerare të Trepçës (Artanë, Stantërg, Belo Bërdo dhe Cërnac) janë në funksion në këtë moment. Minierat tjera, të cilat kishin përpunuar xehe para luftës, janë të përmbytura dhe do të kërkojnë investime të mëdha para se të ringjallen. Është e rëndësishme të theksohet se këto katër miniera përbëjnë vetëm 50% të depozitave gjeologjike të Trepçës. Me fjalë të tjera, është e domosdoshme që Trepça SH.A. të investojë në rivitalizimin e minierave të tjera pasi që jo vetëm do të rrisë prodhimin e xeherorëve të plumbit dhe zinkut, por do të përdorë edhe kapacitetin e papërdorur të njësive të flotacionit, duke zvogëluar kështu koston për njësi të prodhimit.

55.Gjatë periudhës nën Jugosllavinë Socialiste, Trepça ishte në pjesën më të madhe një kompani me humbje dhe kishte vazhduar kështu nën UNMIK dhe në Kosovën e pavarur. Edhe pse kompanitë e ngjashme me Trepçën në vendet e tjera ish-socialiste janë ristrukturuar dhe transformuar në kompani fitimprurëse private, Trepça ka

mbetur një kompani që gjeneron humbje nën pronësinë e shtetit. Eksperiencat e minierave dhe industrive të nxjerrjes së metaleve në vende të tjera mund të jenë të dobishme në transformimin e ardhshëm të Trepçës (shih Shtojcën 7 për një përmbledhje të përvojës së kompanive të ngjashme në vendet e tjera).

56. Prandaj, është e rëndësishme që Qeveria e Kosovës të ecë përpara me qëllim të përfshirjes së sektorit privat në pronësinë dhe menaxhimin e Trepçës, si njësitë e biznesit ekzistues po ashtu edhe ato të ardhshme. Statusi i pronësisë dhe strukturat e menaxhimit duhet të pranohen pa hezitim nga të gjithë akterët. Ekipi menaxhues i Trepçës duhet të punojë vetëm për të mirën e kompanisë dhe të aksionarëve dhe pa asnjë axhendë politike. Edhe pse ka gjasë që dominimi politik i Trepçës do të vazhdojë për sa kohë që shteti mbetet pronari kryesor i kompanisë.

57. Ligji i vitit 2016 për Trepçën ishte hapi i parë në riorganizimin afatgjatë të kompanisë dhe hapja e saj për pjesëmarrjen e sektorit privat (sidomos investitorëve të huaj). Koncepti i "Njësi të Biznesit" si njësi të veçanta teknike dhe financiare që mund të funksiononin me fitim në një mjedis konkurrues, u zhvillua dhe katër njësi biznesi u krijuan me këtë ligj.¹⁰ Njësi të tjera biznesi, veçanërisht për aktivitetet metalurgjike dhe madje edhe nën-njësitë e tjera të Trepçës ishin parashikuar në Ligj por detajet u shtynë në pritje të përfundimit të një Studimi të Fizibilitetit për zhvillimin strategjik të Trepçës.

58. Në pajtim me Ligjin për Trepçën, Kuvendi i Kosovës kohët e fundit (2019) miratoi Statutin e Trepçës SH.A. Statuti parashikon krijimin edhe të dhjetë njësi shtesë afariste. Statuti duket se është në konflikt me Ligjin 2016 dhe duhet të rishqyrtohet shumë shpejt.

59. Duke pasur parasysh se Kosova ka shpallur pavarësinë në vitin 2008 dhe është njohur nga shumica e shteteve anëtare të Kombeve të Bashkuara dhe duke konsideruar që Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë, në të cilën Asambleja e

¹⁰ Parlamenti i Republikës së Kosovës (2016), 'Ligji Nr.05/L-120 për Trepçën' Në dispozicion në: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=12988> [Qasur më 14 tetor 2019].

Përgjithshme e OKB-së e referoi çështjen e Kosovës, vendosi në korrik të vitit 2010 që në shpalljen e pavarësisë Kosova nuk ka shkelur asnjë ligj ndërkombëtar të zbatueshëm ose dispozitat e Rezolutës 1244 të OKB-së, ndarja e Kosovës nga Serbia është *fait accompli*. Të dy palët duhet të bien dakord mbi një parim për ndarjen e pasurive, detyrimeve dhe borxheve të tyre. Precedenti për këtë ndarje tashmë është vendosur nga Komisioni i Badinterit¹¹ dhe përdoret nga njësitë e tjera federale të ish Jugosllavisë nën ndërmjetësimin e FMN-së. I njëjti parim duhet të zbatohet ndërmjet Kosovës dhe Serbisë.

60. Fati i aseteve të Trepçës që gjenden jashtë Kosovës, veçanërisht atyre që gjenden në Republikën e Serbisë, duhet të diskutohet. Çështja e degëve të NSH-ve që ndodheshin jashtë territorit të kompanisë së tyre amë ishte një çështje e zakonshme në kohën e shpërbërjes së ish Jugosllavisë dhe u trajtua nga Komisioni Badinter. Mendimi i Komisionit mbi këtë krijoi një precedent i cili mund të përdoret përsëri. AKP është gjithashtu e vetëdijshme për këtë çështje dhe ka një politikë për të.

61. Duke qenë se minierat e Belo Brëdos dhe Černacit janë të vendosura pikërisht në kufirin e të dy vendeve dhe fakti që depozitat ndahen ndërmjet Kosovës dhe Serbisë, është në interes të të dy vendeve të bashkëpunojnë dhe të arrijnë një marrëveshje mbi shfrytëzimin e përbashkët të mineraleve nga këto dy miniera. Kjo gjithashtu do të përcaktojë precedentin për germimin e përbashkët dhe shfrytëzimin e shtresave të tjera që ndodhen në kufijtë e të dy vendeve.

62. Pasi minierat dhe objektet e Trepçës në veri, që ndodhen në zonat e Kosovës me shumicë serbe, aktualisht operojnë nën një menaxhim efektiv të ndarë në mënyrë gjysmë autonome dhe nuk janë në të vërtetë nën kontrollin e AKP-së ose Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik, është thelbësore që kjo situatë të marr një epilog në një mënyrë të pranueshme. Trepça duhet të konsiderohet si një kompani dhe duhet të ketë vetëm një menaxhment me kontroll mbi të gjitha nën-njësitë e saj. Sfida me të cilën ballafaqohet menxhmenti i Trepçë SH.A. është parandalimi i kompetencave të

¹¹ Komisioni i Arbitrazhit i Konferencës për Jugosllavinë (i njohur ndryshe si Komisioni Badinter) u themelua nga Komuniteti Ekonomik Europian në gusht të vitit 1991 për të ofruar këshilla ligjore për Konferencën mbi Jugosllavinë dhe për të vendosur mbi çështjet kryesore ligjore që dilnin nga shpërbërja e ish-Jugosllavisë.

shumta vendimmarrëse nga njëra anë, ndërsa në të njëjtën kohë duke lejuar autonominë e njësjive afariste të Trepçës.

Shtojca 1 – Pozita gjeografike dhe disa asete kyçte të Trepçës

‘Pozicioni hapësinor i disa prej aseteve kryesore të Trepçës’

Përshtatur nga prezantimi: Trepça nën Agjencionin e Privatizimit të Kosovës, Ahmet Tmava , Drejtor Menaxhues, Maj 2015.

Shtojca 2 – Prodhimi në miniera dhe flotacione 1975-2000 (në Ton)

Viti	Minierat				Flotacioni		
	Stantërgu dhe minierat qendrore	Artanë dhe minierat jugore	Kopaonik dhe minierat veriore	Totali	Koncentrati i Pb	Koncentrati i Zn	Totali
1975	636,700	717,398	353,226	1,707,324			
1976	658,355	734,706	359,656	1,752,717			
1977	671,758	821,322	374,591	1,867,671			
1978	603,187	796,003	359,052	1,758,242			
1979	74,801	786,654	362,586	1,824,041	77,087	69,767	146,854
1980	668,418	882,605	376,031	1,927,054	73,322	67,964	141,286
1981	696,216	840,508	383,285	1,920,009	72,457	61,098	133,555
1982	628,037	852,979	402,606	1,883,622	65,810	60,994	126,804
1983	672,262	710,797	354,907	1,737,966	62,179	57,146	119,325
1984	702,724	718,708	371,089	1,792,521	60,271	52,803	113,074
1985	687,558	582,002	340,388	1,609,948	55,564	48,629	104,193
1986	647,078	523,351	297,409	1,467,838	51,499	44,329	95,828
1987	636,935	527,930	267,281	1,432,146	52,837	49,371	102,208
1988	571,618	442,664	264,857	1,279,139	44,949	41,690	86,639
1989	368,573	413,244	237,028	1,018,845	36,113	33,886	69,999
1990	204,570	298,143	217,755	720,468	25,300	22,415	47,715
1991	206,489	177,553	105,322	489,364	23,176	21,520	44,696
1992	134,946	62,449	90,020	287,415	11,891	11,066	22,957
1993	48,612	22,953	26,437	98,002	4,327	3,578	7,905
1994	32,475	26,125	13,663	72,263	2,571	2,909	5,480
1995	125,761	47,566	86,448	259,775	10,404	11,194	21,598
1996	181,809	102,641	111,225	395,675	17,319	20,678	37,997
1997	257,888	117,201	138,881	513,970	15,699	20,285	35,984
1998	311,315	143,178	178,365	632,858	21,674	20,843	42,517
1999	87,296	49,490	105,640	242,426	-	-	-
2000	-	-	28,321	28,321	-	-	-

Burimi: bazuar në Palairët (2003)

Shtojca 3 - Prodhimi në miniera dhe flotacione 2005-2016 (në Ton)

	Minierat					Flotacioni
	Stantërgu	Artanë	Belo Bërdo	Cërnac	Totali	Koncentrati i PB and Zn (së bashku)
2005	14,670	7,358	7,357	14,670	29,385	518
2006	41,830	15,701	20,500	56,080	92,281	12,163
2007	52,350	6,613	25,170	81,600	113,383	16,332
2008	69,854	20,964	27,800	105,500	154,264	20,226
2009	89,225	30,530	16,360	84,700	131,590	19,670
2010	96,123	34,973	31,016	112,300	178,289	25,280
2011	112,915	39,190	34,830	145,660	219,680	23,444
2012	125,945	37,669	37,000	120,350	195,019	24,440
2013	139,459	46,783.2	58,800	127,300	232,883	30,189
2014	146,475	57,665.4	68,200	134,200	260,065	32,217
2015	145,000	60,000	60,000	125,000	245,000	24,920
2016	112,000	49,000	62,000	124,000	235,000	-

Burimi: bazuar në dokumentacion të AKP-së

Shtojca 4 – Struktura e punonjësve në Trepçë sipas kombësisë në vitet 1989 dhe 1990

Seksioni	Struktura e Kombësisë							
	Shqiptar		Serb		Të tjerë		Totali	
	1989	1990	1989	1990	1989	1990	1989	1990
Miniera e Stantërgut	2,588	40	368	564	105	113	3,061	717
Miniera e Kishnicës & Novi Bërdos	2,446	166	880	953	108	116	3,434	1,235
Miniera e Leposaviqit	87	49	1,296	1,175	39	32	1,422	1,256
Kompleksi Metalik, Zvecan	1,238	115	406	635	81	95	1,725	845
Fabrika e Akumulatorëve, Mitrovicë	1,070	15	224	413	85	140	1,379	568
Uzina kimike, Mitrovicë	809	29	229	223	56	61	1,094	313
Totali	9,004	436	3,742	4,644	515	640	13,261	5,720

Burimi: Bazuar në Palairët (2003)

Shtojca 5 - Struktura e pronësisë së askioneve të "Trepçës", 1992 and 1999

Pronësia	Aksione më	
	10.7.92	31.12.99
Kaptali Social (të pa shpërndara)	25.87	31.27
Fondi për zhvillimin e Serbisë	63.38	0
Progress	3.42	12.01
Jugobanka	2.51	14.79
Geneks	2.28	2
Elektroprivreda Srbije	1.85	0
Beobanka	0.27	0
Ibër-Lepenc	0.11	0
Termoelektro, Beograd	0.09	0.06
Stocarpromet, Pozega	0.09	0
Grading, Prishtinë	0.07	0
Dunav (kompani sigurimeve) Beograd	0.04	10.37
Kontaktburo, Prishtinë	0.02	0
Beogradska banka, Beograd	0	11.83
"Gosa" Smed. Palanka	0	6.65
Jugobanka Jubanka, Mitrovicë	0	1.91
"Zorka" Sabac	0	0.67
DDOR Novi Sad	0	0.02
Punonjësit e "Ikaterm" Zemun	0	0.02
Beobanka, Prishtinë	0	1.49
14 Oktobar, Krusevac	0	6.78
INOS, Beograd	0	0.09
Punonjësit e Jedinstvo, Kumane	0	0.04
Tjera	0	0.02
Totali	74.13	68.73
Kapitali Social	25.87	31.27
Totali	100	100

Burimi: Bazuar në Palairët (2003)

Shtojca 6 – Detyrimet (borxhet) totale të Trepçës në 2001

Detyrimet (borxhet)	Principali	Interesi	Totali
Tatimet	5,047	9,420	14,466
Furnitorët	28,002		28,002
Vendimet e gjykatave	10,488	29,863	13,471
Banka	7,780	12,977	20,757
Totali	51,317	25,381	76,697
Padi kundrejtë Trepçës në 2001			
Kërkuesit			Amount (€mil)
Mytileneos (Partner Grek)			53.2
SCMM (parner Frannczez)			3.9
Jugobanka (3 padi)			4.3
Të tjerë (108 padi)			22.8
Total (113 padi)			84.2

Burimi: Bazuar në Palairret (2003)

